

Засади формування механізму забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів

Снігир Л.П.

кандидат економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

У статті розглянуто засади формування механізму забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів. Визначено, що засади управління безпекою ВНЗ включають використання низки науково обґрунтованих інструментів, що допомагають у боротьбі із загрозами. Доведено, що для забезпечення економічної безпеки ВНЗ необхідно постійно здійснювати оцінку рівня економічної безпеки, виявляти загрози, а також розробляти своєчасні заходи щодо попередження їх.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, засади формування механізму, економічна безпека, загрози економічній безпеці.

Снігир Л.П. ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрены основы формирования механизма обеспечения экономической безопасности высших учебных заведений. Определено, что основы управления безопасностью вузов включают использование ряда научно обоснованных инструментов, помогающих в борьбе с угрозами. Доказано, что для обеспечения экономической безопасности вуза необходимо постоянно осуществлять оценку уровня экономической безопасности, выявлять угрозы, а также разрабатывать своевременные меры по предупреждению их.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, основы формирования механизма, экономическая безопасность, угрозы экономической безопасности.

Snigyr L.P. THE PRINCIPLES OF THE FORMATION MECHANISM OF ECONOMIC SECURITY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

In the article the principles of the formation mechanism of economic security universities. Determined that the principles of safety management institutions include the use of a number of scientifically based tools that help in the fight against threats. Proved that economic security institutions must constantly monitor the level of economic security, to identify threats and develop timely measures to prevent them.

Keywords: higher education institutions, foundations forming mechanism, economic security, threats to economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вищий навчальний заклад є складною соціально-економічною системою та важливою складовою освітнього середовища країни. Проблематика організації системи економічної безпеки вищих навчальних закладів має високий ступінь актуальності. Це пов'язано насамперед із сучасними особливостями розвитку ринку освітніх послуг в Україні, зростанням рівня конкуренції між навчальними закладами різних форм власності. Сучасний розвиток як суб'єктів підприємства, так і некомерційних організацій здійснюється в ситуації складних фінансово-економічних умов, які зумовлені значним ступенем господарських ризиків, високим ступенем конкурентної боротьби, дефіцитом джерел фінансування, політикою євроінтеграції, формуванням законодавчих змін тощо. Важливо визначити засади формування механізму забезпечення економічної безпеки

вищих навчальних закладів. Питання економічної безпеки ВНЗ потребують необхідного та детального вивчення для створення умов запобігання негативним наслідкам на діяльність закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів наукових публікацій, присвячених дослідженню економічної безпеки загалом, можна виокремити як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, таких як В.І. Франчук [1, с. 32], В.Є Сафонова [2, с. 134], К.В. Карпова [3, с. 101], І.С. Калинюк [4, с. 295], А.Н. Малолетко [5, с. 2–3].

Вагомий внесок у висвітлення проблем забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів присвячені праці таких фахівців і науковців, як В.П. Мартинюк [6, с. 4–5], В.О. Андрущенко [7, с. 18–20], О.І. Мармаза [8, с. 175].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сьогодення

недостатньо уваги приділяється проблемам визначення засад формування механізму забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів.

З метою забезпечення економічної безпеки ВНЗ необхідно постійно здійснювати оцінку рівня економічної безпеки, виявляти загрози та розробляти своєчасні заходи щодо попередження та нейтралізації загроз. Крім того, слід створити ефективну систему економічної безпеки вищих навчальних закладів, для чого потрібно мати чітке уявлення про розробку та впровадження економічної стратегії, яка передбачає суттєве посилення економічної безпеки ВНЗ.

У статті визначено принципи забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях, що дає змогу запобігти впливу економічних загроз на діяльність вишів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз засад формування механізму забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку економічного простору як окремої держави, так і світового співтовариства загалом характеризується виявами кризових явищ в економічних, фінансових, соціальних, політичних та освітніх сферах [1, с. 32].

На ринку праці України створилась ситуація, коли кількість випускників вищих навчальних закладів перевищує потребу в спеціалістах такого профілю [2, с. 245]. Нестача абітурієнтів і важке фінансове становище населення призвели до втрати вищими навчальними закладами своїх позицій. А погіршення фінансової ситуації через постійний дисбаланс в економіці України вимагає скоординованих і спланованих дій керівництва вищих навчальних закладів, спрямованих на залучення іноземних студентів з метою покращення ситуації з набором студентів, а також надходження коштів за навчання. Абітурієнт, обираючи ВНЗ, ретельно вивчає його стабільність, престиж та економічний добробут. У тій ситуації, яка склалася в Україні, виникає необхідність розробки концепції фінансово-економічної безпеки ВНЗ на основі використання досвіду системи вищої освіти європейських країн. Актуальність вибраної теми зумовлена становленням єдиного європейського освітнього простору, який формує своєрідні виклики університетській освіті України [2, с. 246].

Враховуючи багатоаспектність поняття «економічна безпека вищих навчальних закладів», складність взаємозв'язків і взаємозалежність різних її елементів, а також необхідність консолідації економічних інтересів держави та суб'єктів господарювання в напрямі забезпечення стійкого економічного розвитку, вважаємо, що дослідження сутності економічної безпеки повинно базуватися на визначенні ключових компонентів забезпечення економічної безпеки ВНЗ.

Економічна безпека ВНЗ, на нашу думку, залежить від спроможності керівництва попереджати можливі загрози та уникати їх, ліквідувати шкідливі наслідки негативних явищ, що впливають на їхню діяльність, як суб'єкта економіки. Саме неспроможність вчасно відреагувати на явища економічного характеру та попередити їх призвела до кризового стану багатьох приватних ВНЗ в Україні. Щодо розглянутих аспектів економічної безпеки, то, адаптуючи їх до ВНЗ, ми вважаємо за доцільне викласти такі параметри.

Спираючись на загальні визначення, вважаємо, що економічна безпека вищого навчального закладу – це такий стан його економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також гарантує стабільне функціонування та динамічний розвиток.

Процес економічної безпеки в динаміці – це виконання дій за необхідними параметрами та методикою скерованих на створення умов забезпечення стійкості ВНЗ.

Таке подання процесу економічної безпеки показує, що кожна її складова повинна досліджуватися на всіх етапах. Це забезпечить комплексний підхід до економічної безпеки.

Щодо складових економічної безпеки ВНЗ, на наш погляд, доцільною є така характеристика.

1) Фінансова складова, яка вважається провідною й вирішальною, оскільки у ринкових умовах господарювання фінанси є основою будь-якої економічної системи. Фінансова складова – це взаємовідносини в галузі фінансів, які виникають під час здійснення фінансово-економічної діяльності ВНЗ.

2) Інтелектуальна й кадрова складові, які охоплюють взаємопов'язані й водночас самостійні напрями діяльності ВНЗ:

– перший зорієнтовано на роботу з професорсько-викладацьким складом, на підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу й одночасно створення необхідних умов для розвитку особистості.

– другий націлено на збереження та розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або її використання (зокрема, забезпечення збереження авторських прав на лекційні, методичні матеріали тощо).

3) Технічна складова, яка включає наявність аудиторних площ відповідно до встановлених норм, забезпечення навчального процесу необхідною технікою, що відповідає сучасним світовим аналогам (оснащення комп'ютерних, лабораторних аудиторій технічними засобами та матеріалами, необхідними для проведення занять).

4) Технологічна складова, яка включає забезпечення проведення занять із дотриманням вимог щодо викладання навчальних дисциплін (індивідуальні плани викладачів, навчальні, робочі програми, тематичні плани тощо).

5) Нормативно-правова складова, яка включає забезпечення матеріалами чинного законодавства України, з одного боку, як суб'єкта приватного сектору економіки, а з іншого боку, як навчального закладу, які регламентують діяльність ВНЗ.

6) Інформаційна складова – використання інформації двох середовищ: внутрішнього та зовнішнього. До першого зараховуємо економічну інформацію, яка формується під час фінансово-господарської діяльності ВНЗ та навчального процесу безпосередньо. До другого – інформацію, що формується поза межами ВНЗ і використовується для вивчення конкурентного середовища (діяльності інших ВНЗ), демографічного стану, фінансової спроможності населення тощо.

Усі перераховані вище функціональні складові безпеки є загальними, характерними для всіх об'єктів господарювання, зокрема для закладів освіти, а такі складові, як інтелектуальна та кадрова, набувають особливої актуальності для вищих навчальних закладів, тому стають факторами, здатними забезпечити стійку конкурентну перевагу установи сфери освіти. Функціональні складові кожного економічного об'єкта мають різні пріоритети. Так, для установ освітньої сфери фінансова складова покликана забезпечити стабільність і конкурентоспроможність установи; інтелектуальна й кадрова спрямовані на роботу з викладацьким складом, створення умов для розвитку їх інтелектуального потенціалу, забезпечення права на інтелектуальну власність; техніко-технологічна має забезпечити відповідність аудиторних площ норматив-

ним показникам і оснащення їх необхідними в навчальному процесі технічними засобами навчання, підручними матеріалами для проведення занять, дотримання вимог під час викладання навчальних дисциплін, навчальних програм, що відповідають сучасним вимогам; нормативно-правова передбачає забезпечення чинними, актуальними нормативно-правовими документами, які розроблені в межах діючого законодавства для конкретного навчального закладу, що регламентує його діяльність і розвиток; інформаційна складова забезпечує аналіз стану, виявлення тенденцій у діяльності ВНЗ і розроблення заходів щодо підвищення ефективності його діяльності.

Визначення складових та етапів процесу економічної безпеки сприяє розумінню її загального змісту і технології здійснення. Подальші дослідження будуть спрямовані на детальну характеристику робіт, пов'язаних із функціонуванням економічної безпеки, розроблення методики їх виконання, виявлення взаємозв'язків між аспектами діяльності ВНЗ та створення умов щодо забезпечення їх економічної безпеки.

Беручи до уваги те, що Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, поступово здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Під впливом сучасних освітніх технологій і взаємодії різних дисциплін у дослідженнях Європейського Союзу формуються економічні інновації в освітній системі України, такі як автономія вищих навчальних закладів, нова система державного фінансування освіти; диверсифікація джерел фінансування освіти; нова система фінансування освіти грантовими програмами, пільгове стимулювання інвестицій у сферу освіти; нова система оплати роботи працівників освіти, забезпечення фінансово-економічної безпеки вищих навчальних закладів. Основними завданнями забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів у процесі їх перебудови, відповідно до європейських стандартів освіти, є:

– забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності ВНЗ;

– забезпечення технологічної незалежності й досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу;

– досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління ВНЗ;

– якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності ВНЗ;

– забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів, відділів і відділень ВНЗ;

– збереження та розвиток інтелектуального потенціалу й ефективна організація безпеки персоналу ВНЗ, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Модифікація освітніх систем спонукає вищі навчальні заклади оперативно змінювати процес навчання, методику викладання, передбачати зміни в запитах самих споживачів освітніх послуг та налагоджувати структурні зв'язки з навчальнимикладами країн Європейського Союзу.

Оскільки ВНЗ нашої країни є вагомою складовою державної структури загалом, а також складною соціально-економічною системою, то під час розгляду проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки навчального закладу необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники, що безпосередньо й у певних умовах опосередковано впливають на фінансовий стан такого закладу.

Система забезпечення економічної безпеки ВНЗ характеризується створенням складної, багаторівневої системи, елементи якої проникають у всі сфери, рівні й напрями забезпечення поточної діяльності та сталого розвитку ВНЗ, а саме управлінську діяльність, фінансово-економічну сферу, діяльність із забезпечення високого рівня науково-педагогічного складу й навчально-допоміжного персоналу, діяльність щодо створення та розвитку навчальної матеріально-технічної бази, систему психологічного й інтелектуального відбору абітурієнтів, комплексну систему внутрішньої безпеки, організацію внутрішньої та зовнішньої взаємодії під час забезпечення безпеки освітнього закладу. Сьогодні відсутні єдині науково обґрунтовані й емпірично апробовані стандарти та методи управління вітчизняних ВНЗ в умовах становлення ринкової економіки в Україні, тому зовнішні й внутрішні загрози безпеці ВНЗ, особливо в умовах посиленої конкуренції, можуть взаємодіяти між собою, становлячи реальну комплексну небезпеку самим основам функціонування ВНЗ [3, с. 101].

Система фінансово-економічної безпеки покликана стати невід'ємною частиною забезпечення сталого функціонування й розвитку

ВНЗ. Усі суб'єкти цієї системи повинні брати активну участь в освітньому, виховному, економічному та інших робочих процесах. Принципове значення має те, що організатором і керівником системи безпеки освітнього закладу має бути його перший керівник, а учасниками системи безпеки – весь без винятку персонал, а саме засновники, професорсько-викладацький, навчально-допоміжний, адміністративний персонал, споживачі освітніх, науково-дослідних робіт і послуг, а також контрагенти, тобто замовники робіт і послуг, споживачі.

Заходи щодо забезпечення безпеки вищих навчальних закладів повинні бути спрямовані на збереження наявних ресурсів, використання контрзаходів, які володіють вразливістю; зменшення ризику від втрати ресурсів, протидіючи джерелам небезпек, що створюють загрози й збільшують ризик втрати ресурсів, впливаючи на вразливі місця контрзаходів [4, с. 295].

Виділення фінансово-економічної безпеки вищих навчальних закладів як найважливішого елементу комплексної безпеки зумовлено такими обставинами:

– необхідність врахування нових факторів у вирішенні завдань забезпечення економічної безпеки ВНЗ у змінених соціально-економічних та інституційних умовах;

– важливість урахування специфічних особливостей економіки освіти у вирішенні проблем безпеки ВНЗ;

– необхідність практичної можливості оцінити ступінь економічної стійкості ВНЗ;

– потреба вдосконалення наявних і розроблення нових інструментів підвищення рівня економічної безпеки ВНЗ.

Загрози безпеки ВНЗ, запобігання яким перебуває в межах забезпечення економічної безпеки, становлять значну частину всього комплексу загроз функціонуванню та розвитку ВНЗ. До них належать такі:

– неефективне управління освітньою установою;

– зменшення кількості студентів через зниження рівня привабливості освітнього закладу;

– недостатня захищеність інформації, що становить комерційну таємницю вищого навчального закладу;

– зниження якісного рівня науково-педагогічного складу;

– корупція серед частини науково-педагогічного складу та навчально-допоміжного персоналу тощо.

Заходи захисту із забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів охоплюють практично всі сфери діяльності освітньої установи:

- інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності ВНЗ;
- маркетингові дослідження в галузі освіти й науково-дослідницької діяльності;
- дослідження надійності, економічної стійкості й фінансової спроможності ВНЗ і його структурних підрозділів;
- управління фінансовими й іншими підприємницькими ризиками в повсякденній діяльності та в умовах дії несприятливих бізнес-факторів;
- професійний підбір кадрів, робота з контрагентами;
- спеціальне управління персоналом;
- інформаційно-аналітичний супровід господарських контрактів для мінімізації ризиків їх невиконання;
- взаємодія з контрольними й державними органами [5, с. 2–3].

Важливе місце у формуванні додаткових ресурсів задля фінансування потреб ВНЗ посідає наукова діяльність. Реалізація інноваційного наукового продукту водночас є перспективною формою інтеграції освітньої та наукової діяльності в європейський простір [6, с. 4–5].

Основною метою економічної безпеки ВНЗ є забезпечення його стійкого та ефективного функціонування в поточному періоді та в перспективі.

В основу забезпечення економічної безпеки ВНЗ має бути покладено системне поєднання її складових компонентів. Так, на нашу думку, об'єктами економічної безпеки ВНЗ виступають фінансові та матеріальні ресурси, освітня діяльність, процес управління діяльністю вищого навчального закладу, а суб'єктами на макрорівні виступає держава в особі органів державного управління, на мезорівні – органи місцевого самоврядування, на макрорівні – споживачі освітніх послуг та суспільство. Доцільно виділити такі принципи забезпе-

Таблиця 1

Принципи забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів

Принцип	Характеристика
Макроекономічний рівень	
Нормативно-правового регламентування економічної безпеки ВНЗ	Формування нормативно-правового поля здійснення діяльності
Законності	Забезпечення прозорих та рівних правил економічної поведінки; гарантування державою прав власності
Оптимального розміщення та використання фінансових ресурсів	Забезпечення ефективного функціонування на основі використання інструментів фінансово-кредитної політики
Публічності та прозорості	Забезпечення прозорості регуляторної політики та взаємовідносин між ВНЗ та владою
Оптимізації фіскального навантаження	Зниження податкового тиску та забезпечення адекватності податкового навантаження фінансовим можливостям ВНЗ
Стабільності	Забезпечення стабільності економічної та політичної ситуації в державі
Мікроекономічний рівень	
Попередження	Своєчасного виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз
Комплексного застосування ресурсів і коштів	Використання всіх наявних у розпорядженні ВНЗ ресурсів і коштів для забезпечення економічної безпеки
Технологічності та конкурентоспроможності	Забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності освітніх послуг
Координації і взаємодії	Застосування координаційних і взаємоузгоджених дій усіх структурних підрозділів ВНЗ із метою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки
Компетентності	Забезпечення професійного рівня працівників щодо вирішення питань економічної безпеки
Системності	Врахування всіх факторів, які здійснюють вплив на безпеку ВНЗ

Джерело: складено автором

чення економічної безпеки ВНЗ, беручи до уваги макро- та мікроекономічні рівні (табл. 1).

Дослідження теоретико-методологічного базису та сутності механізму забезпечення економічної безпеки дало змогу розкрити суть поняття «механізм забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу», дослідити процес його розбудови та функціонування, а також зробити авторський висновок про те, що механізм забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу – це стан його стабільного розвитку, що забезпечений максимально ефективним використанням усіх наявних кадрових, інтелектуальних, інформаційних, фінансових ресурсів і менеджменту. Це дає змогу забезпечити стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз складного динамічного середовища, а також забезпечує високий рівень його конкурентоздатності та ефективного функціонування в майбутньому.

З метою забезпечення економічної безпеки ВНЗ необхідно постійно здійснювати оцінку рівня економічної безпеки, виявляти загрози та розробляти своєчасні заходи щодо попередження та нейтралізації загроз.

Схематично розглянутий підхід щодо формування системи економічної безпеки ВНЗ наведено на рис. 1.

Досліджуючи підходи до оцінки рівня економічної безпеки ВНЗ, слід відзначити, що в економічній літературі містяться методичні підходи, які є схожими та взаємообумовленими, а також такі, що принципово різняться за способом та узагальненим показником оцінки її рівня. Перша група – традиційні методи, що застосовуються для оцінки рівня економічної безпеки ВНЗ і стосуються розрахунку показників, які характеризують рівень прибутковості, ефективності використання ресурсів, фінансової стійкості, конкурентоспроможності [7, с. 18–20]

Щодо другої групи, тобто саме нетрадиційних методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки, то найбільш прийнятними в контексті оцінювання економічної безпеки ВНЗ є оцінка рівня, яка базується на співвідношенні величини необхідних інвестицій і ресурсів, необхідних для їх інвестиційної підтримки; визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу ВНЗ; оцінка масштабів економічної злочинності тощо.

Рис. 1. Система економічної безпеки ВНЗ

Джерело: розроблено автором

Узагальнюючими елементами системи «економічна безпека ВНЗ» є розробка та впровадження економічної стратегії, яка передбачає суттєве посилення економічної безпеки, розвиток науково-інтелектуального потенціалу, посилення фінансової безпеки, забезпечення інформаційної безпеки, поглиблення інтеграційних взаємовідносин; підвищення рівня конкурентоспроможності вищого навчального закладу [8, с. 175].

Висновки з цього дослідження. Таким чином, у сучасних умовах ефективний розвиток ВНЗ та їх фінансово-економічна

безпека не можуть бути досягнуті лише за наявності високого інтелектуального потенціалу нації, яким володіє Україна. Отже, забезпечення необхідного рівня економічної безпеки ВНЗ сприяє економічному зростанню держави, підвищенню конкурентоспроможності економіки, поліпшенню експортного потенціалу, формуванню раціональної галузевої структури, поліпшенню рівня життя та доходів населення, зростанню інвестиційної привабливості економіки, що позитивно впливає на національну безпеку України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Франчук В.І. Основи економічної безпеки : [навч. посібник] / В.І. Франчук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 204 с.
2. Сафонова В.Є. Економічна стійкість вищого навчального закладу як чинник підвищення його конкурентоспроможності / В.Є. Сафонова // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2(18). – С. 133–137.
3. Карпова К.В. Модель забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів приватної форми власності / К.В. Карпова // Наука и образование – 2013/2014 : материалы X Международной научно-практической конференции (Publishing House “Education and Science” s.r.o. (Чехия, Прага)). – 2014. – С. 98–103.
4. Каленюк І.С. Економіка освіти : [навчальний посібник] / І.С. Каленюк. – К. : Знання України, 2003. – 316 с.
5. Малолетко А.Н. Экономическая безопасность вуза: структурное разрушение системы финансового обеспечения / А.Н. Малолетко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finanal.ru/007/ekonomicheskaya-bezopasnost-vuza-strukturnoe-razrushenie-sistemy-finansovogo-obespecheniya>.
6. Мартинюк В.П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання / В.П. Мартинюк // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25(II). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>.
7. Андрущенко В.О. Освіта в діалозі цивілізацій: зростання комунікативної функції / В.О. Андрущенко // Освіта і Управління. – 2005. – Т. 8. – № 1. – С. 18–20.
8. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О.І. Мармаза. – Х. : Основа, 2004. – 240 с.